

DLA doktori értekezés tézisei

SZILÁGYI GYULA

**A BATALLA – EGY MŰFAJ ÉLETE AZ IBÉRIAI
ORGONAMŰVÉSZETBEN**

**Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok
besorolású doktori iskola**

Budapest

2016

I. A kutatás előzményei

Évtizednyi amszterdami zeneakadémiai tanulmányok a nagyrepertoárhoz legalkalmasabb historikus orgonákon a világ régizene-játszásának egyik fellelegvárában, majd egy fél emberöltőnyi munkás időszak az Ibériai-félsziget mindkét országának zenei közegeiben, de főleg az ibériai orgonák misztikus és magával ragadó világában. Ezek azok az nagyívű paraméterek, melyek e sorok írójának zenei lényét sorsdöntően meghatározták. A kiváló és világviszonylatban is elismert szakemberek irányítása mellett töltött hollandiai tanulóévek tehetők elsősorban felelőssé nem csak az interpretátor-pedagógus alapfelkészültségéért, hanem a kutatás iránti lelkesedés felkeltéséért is. A Portugáliában, Spanyolországban eltöltött évek pedig mindenek előtt a hangszer bővületének köszönhetőek. Orgonista-előadóművészként, már a hollandiai tanulmányokat megelőző időszaktól kezdve is, mind a mai napig fontosnak tartottam az általam közvetített zene hitelességét, a hídverést a kompozíció és a mindenkori hallgatóság közé. Az orgona, s különösen a historikus, vagy historizáló orgona, az a semelyik mással össze nem hasonlítható hangszer, mely – még a stílusok ismeretének meglétével is – minden egyes előadás esetében folytonosan egyedi előadói megoldásokat, alkalmi döntéseket kíván a rajta játszani kívánó játékostól. Épp ezért rendkívül fontos, hogy az előadó ne csak az éppen játszott reperoár keletkezési hely szerinti hangszertípusainak történelmi fejlődését ismerje, de a művekhez szorosan kötődő zenetörténeti aspektusokat is, mint ismeretanyagot magába gyűjtse. Ennek a historikus szemléletnek és az adekvát hangszerkezelésnek a megléte már majdnem garancia, hogy a hangzó élmény egyszeri és megismételhetelen legyen, más szóval ne csak az intuícióról szóljon. Az Ibériai-félsziget orgonaművészetének megismerése, a táj földrajzi, történelmi, szocio-kulturális helyzetből fakadóan rendkívül komplex. Az amszterdami zeneakadémiai évek során tettem szert egy meghatározó jelentőségű ismeretségre Andrés Cea Galán andalúz zenetudós-orgonaművésszel, aki azóta is elsőszámú szakmai példaképem. Publikációit – természetesen sok más egyéb, a félszigeten megjelenő publikáció mellett -- rendszeresen olvasom. 1988 óta tagja vagyok a Holland Királyi Orgonista Szövetségnek, melynek kéthavonta megjelenő, tudományos igényű szakfolyóirata is, a Het Orgel, a historikus hangszerek témakörében információim egyik sarkalatos és naprakész forrása. Spanyolországban számos esetben alkalmam volt közreműködni orgonarestaurálási projekteken is, melyeknek tapasztalatai nem pótolnak semmiféle olvasott anyagot. Az ott töltött évek alatt vetődött

fel bennem, hogy az ibériai billentyűs repertoár egyik rendkívül izgalmas műfajával, a 17. század első harmadától majd száz évig virágzó batallá-k, vagyis csatazenék műfajával behatóbban foglalkozzam. Ez a tipikusan orgonás műfaj, létrejöttét a zenetörténet egyik korszakos vokális művének, Clément Janequin *La Guerre*-jének (1528) mind technikai, mind esztétikai fenoménjét felhasználva, leginkább különféle egyéb vokális művek (paródia-misék, ensaladas-ok, stb.) közvetítésének köszönheti. A témáról eddig egyetlen, a tengerentúlon keletkezett angol nyelvű, nem publikált disszertáció látott napvilágot a múlt század 70-es éveiben, ami mára kissé elavult. Dolgozatom a teljesség igénye nélkül szeretne mindenképp előtt érdeklődést felkelteni, valamiféle eligazodást nyújtani az ibériai orgonaművészet iránt, elsősorban a magyar nyelven olvasó szakembernek.

II. Források

A téma választásának időszakában már lehetett tudni, hogy akár egyetlen keresetlen magyar nyelvű mondat írása is hatalmas mennyiségű, szinte kizárólag idegennyelvű és a lehetőség szerint naprakész szakirodalom összegyűjtését és átolvasását feltételezi. Ahhoz sem férhet kétség, hogy a téma ideálisnak álmódott kifejtéséhez szükséges megfelelő mennyiségű forrás begyűjtésére a fokozat megszerzésére rendelkezésre bocsájtott két esztendő nem elegendő. Egy ilyen, a Kárpát-medencétől meglehetősen távoli, tipikusan orgonaműfaj életének a maga egészében való feltérképezéséhez, az információk szintéziséhez, így például bizonyos nem digitalizált források felkutatásához sokkal több és helyszíni levéltári kutatásra lenne szükség, amelynek technikai-financiális igénye a kérdéses időszakban messze meghaladta a lehetőségeimet. Az anyag egy kis hányadát, de legalábbis elindulási támpontját természetesen a lexikális információk teszik ki. Ez utóbbiak árnyoldala, hogy egy ilyen téma esetében a kutató a szócikkek forrásait ellenőrizve még a különböző nyelvű lexikonokban is úton-útfélen ugyanattól a szerzőtől származó információba botlik, sok esetben épp olyanba, amelyről korábban már egyszer megállapította, hogy elavult, vagy megbízhatósága a témát illetően erősen megkérdőjelezhető. A hazai papír alapú zenei könyvtári anyagot tekintve, a jól ismert lexikonok (Grove, MGG) szócikkei kivételével gyakorlatilag szinte semmi használható forráshoz sem lehetett hozzáférni. Spanyol nyelvű modern

zenei lexikon az ország területén sehol nem található, még a Cervantes Intézet könyvtárában sem, amely természetesen nem róható fel ez utóbbinak. Maradt tehát az otthoni, az évek során felgyülemlett kollekciónak, kiegészülve néhány frissen külföldről beszerzett szakkönyvvel, lexikonnal, kottával, hangfelvétellel, spanyol, illetve portugál orgonaépítőkkel való levelezéssel, telefonbeszélgetésekkel, az interneten hozzáférhető egyéb forrásokkal. Az orgonák fejezeténél fel tudtam használni néhány orgonaleltárt, főként Andalúzia megyéiből és Portugália szigeteiről. Talán mondanom sem kell, hogy ezek éppúgy a saját polcom példányai voltak. A hangszerekkel kapcsolatban nem egyszerű feladat a megfelelő információ beszerzése egy olyan közegből, ahol a historikus orgonák jelentős százaléka – a társadalmi értékrendek rohamos változása folytán -- egyre szaporodó mennyiségben, működésképtelenül várja a jobb napokat. Nagy segítséget jelentett viszont néhány a közelmúltban megjelent és nyilvánossá tett spanyol és portugál zenetudományi doktori értekezés. Az évek során begyűjtött The Organ Yearbook majdnem teljes kollekciónak is jelentős támpont volt, különösen a folyóirat azon publikációi, melyek a 70-es, 80-as években lezajlott nagy jelentőségű portugál orgonarestaurálásokról precíz és kimerítő leírásokat közölnek. A kutatás során a batallák kéziratok forrásainak egy jó részéhez sem sikerült hozzáférni (például a Braga Ms964 kézirat, Coimbra Ms 242), így néhány mű esetében a modern – nem feltétlenül kritikai -- kiadás jelentette a mű elsődleges forrását.

III. Módszer

A dolgozat egyik legfontosabb cékitűzése a műfajt, illetve a hangszereket illető történeti háttér megvilágítása volt. Az elsődlegesen alkalmazott kutatási módszer a rendelkezésre álló információk időrendiségi vizsgálata és azok szintézise volt. A szinte kizárólag idegennyevű források esetében külön kihívást jelentett a stílusos és szakszerű fordítás, a magyar szakirodalom számára való alkalmassá tétel. A feltételezett interpretátor történeti szemléletének kialakítását szolgálta az Ibériai-félsziget 16-18. századig terjedő orgonatornénetének vázaltszerű bemutatása, különféle – már jószérivel nem létező – orgonák diszpozícióinak, illetve néhány, még fennmaradt orgonaház fotójának, valamint a rendelkezésre álló adathalmazból lesűrhető tendenciák segítségével. A dolgozatban

fontos szerepet kapott Janequin *La Guerre*-jének, mint a csatazenék kiindulópontjának és a témának megfelelően néhány szignifikáns orgonás batalla darab elemzése, melyeknél a jelölések azonosságával is igyekeztem olyan szemléletű tematikus elemzést nyújtani, amely lehetővé tett egy sor kölcsönös megfeleltetést a chanson jellegzetes elemeinek a batallákban való felismeréséhez. Mindamellett, hogy az orgonás batallák tekintetében a hangszerekkel való megfeleltetés logikusan csupán egy bő évszázadot tett volna a vizsgálódás tárgyává, szükségesnek látszott a hangszer fejlődését jóval a műfaj születése előttről indítani és valamelyest a műfaj „kihalásán” túl is vizsgálni, hogy ezzel a félsziget orgonái iránt érdeklődők is bőséges információkhoz jussanak. Bár a történeti szemléletből fakadóan a bemutatás és az információk szintézisén kívül a dolgozatnak eredetileg nem volt konkrét didaktikai célkitűzése, más szóval, hogy a megszerzett információk és bemutatott példák esetlegesen határozott előadási javaslatokban öltsenek testet, a batallák elemzései jó kiindulópontot adhatnak az interpretáció egyes aspektusaihoz. Az ibériai orgonák a mai gyakran igen felületes külső szemlélet szerint sokakban valmiféle nagyjából egységes és tipizálható orgona képét szügerálják. Ezzel szemben az igazság pedig az, hogy még az egyes tájegységeken belül sem mondhatók tipikusnak. A ma „spanyol” historikus orgonának mondott, a legtöbb helyen ma is látható, egymanuálos, pedál nélküli, homlokzatában vízszintes nyelvkarokkal ellátott „falusi” orgonatípus a 18. szd. második felének a terméke, a batallák „kihalása” után nagyjából fél évszázaddal később keletkezett és rohamos elterjedése során szinte tökéletesen eltakarította a batallák korának ma már csak leírásokban létező orgonatípusát. A konzekvensen használt történeti szemlélet tehát, a műfaj és a hangszerek fejlődése tekintetében, látens módon mégis csak egyfajta didaktikai módszernek tekinthető és valójában pontosan a tipizálás és sok más – a szakirodalomban már-már bántólag felbukkanó – fals sztereotípiák tisztázása céljából került alkalmazásra. A témában mindeddig egyetlen, 1975-ben a tengerentúlon angol nyelven írt publikáció, M. A. Sutton disszertációja, mely egyébiránt rendkívül alapos munka, forrásanyaga azonban meglehetősen elavult és nem kevés téves következtetést tartalmaz a spanyol szövegek hibás fordításai miatt. Jelen disszertáció, bár terjedelmét tekintve a teljességre nem törekedhetett, eltekintve egy az ibériai orgona echo-ládikáját, mint technikai elemét érintőlegesen tárgyaló korábban publikált hazai doktori disszertáció egy részfejezetétől, magyar nyelven az első ilyen dolgozat, nem csak az ibériai orgonás csatazenék, hanem maguk az ibériai orgonák historikus témakörében is.

IV. Eredmények

A már fentebb többször emlegetett impulzusok, vagyis a tanulóévek alatti felkeltett érdeklődés az ibériai orgonakultúra iránt, a félsziget orgonái között eltöltött 12 esztendő, valamint a batallá-k esetében úton-útfélen felbukkanó kellemetlen szakirodalmi információhiány, még jóval a Magyarországra való hazatelepülésem előtt, együttesen vezettek arra a döntésre, hogy ezzel a témával behatóbban foglalkozzam. A nyelvi kompetenciáim fejlődésével egyre inkább foglalkoztatott annak a gondolata, hogy az átlag magyar, zenetudománnyal foglalkozó (szak-)olvasótól meglehetősen távoli (holland, spanyol, portugál) nyelveken íródott szakirodalmi anyag egy részét legalább a magam szakterületén valamilyen formában közzétegyem. Kutatásom módszeréül, a téma természeténél fogva, a dokumentumelemzést választottam. Elkészült munkám tehát összegző-rendszerező típusú doktori dolgozat, amely legjobb tudomásom szerint szakirodalmi hiányt pótol az orgonával foglalkozók körében, a magyar nyelvterületen.

Az orgonákkal, illetve orgonás műfajokkal foglalkozó szakirodalmon belül mindenképpen hasznosnak és relevánsnak tekinthető a hangszer és a műfaj történeti szemlélete és a két témakör párhuzamba állítása. Hosszas kutatás után sikerült rábukkanni arra a dokumentum-töredékre, amely egyszer s mindenkorra világossá tette, hogy a batallá-k mely alkalmakon, milyen liturgiai közegben hangozhattak el a maguk idejében. A jelzett dokumentum-töredék 1981-ben látott napvilágot, így természetesen nem kerülhetett be M. A. Sutton említett 1975-ös dolgozatába. Legjobb tudomásom szerint ez az információ még eleddig egyetlen magyar nyelvű publikációban sem került közlésre. Szintén újszerű eredménynek tekinthető néhány batalla kompozíció összehasonlító elemzése, melyekben az összehasonlítás alapja a referenciának számító Janequin chanson, a *La Guerre*.

V.Az értekezés tárgyköréhez tartozó szakmai tevékenység

Hangversenyek, melyeken batalla kompzíciók hangzottak el:

Dátum	Mű	Helyszín	Esemény
2003.04.21.	J. Jiménez: Batalla de 6° tono	Pannonhalma, Bencés Apátság, Bazilika	Orgonahangverseny
2004.01.01.	A.Correa Braga: Batalla de 6° tono	Budapest, Bosnyák t. r.k.templom	Újévi orgonahangverseny
2008.08.03	J. Jiménez: Batalla de 6° tono	Spanyolország, Briones (La Rioja), Iglesia de Santa María	FOR Festival de Órganos de La Rioja www.for2008.es
2008.08.31	J. Jiménez: Batalla de 6° tono	Budapest, Deák t.ev.templom	Orgonazenés áhítat „Ibériai orgonazene”
2014.09.28.	F.Correa: Tiento de 6° Batalla de Morales (Facultad no.XXIII)	Budapest, MET Mélóság Napja t. XIX.k. Fő u.110.	Orgonazenés áhítat „Barangolás a Reneszánsz világában” http://www.meltosagnapja.hu/node/146
2014.10.05	F.Correa: Tiento de 6° Batalla de Morales (Facultad no.XXIII)	Budapest, Csillaghegy- Békásmegyeri ev.templom	Orgonazenés áhítat http://evangelikusbekas.lutheran.hu/
2015.05.17.	F.Correa: Tiento de 6° Batalla de Morales (Facultad no.XXIII)	Nyíregyháza, Evangélikus templom	Orgonazenés áhítat
2015.12.19.	A.Correa Braga: Batalla de 6° tono	Portugália, Tavira, Igreja da Misericordia	ANIMUSIC Festival www.animusic-portugal.org

Dátum	Mű	Helyszín	Esemény
2016.10.16	<p>J. Jiménez: Batalla de 6° tono</p> <p>A.Correa Braga: Batalla de 6° tono</p> <p>F.Correa: Tiento de 6° Batalla de Morales (Facultad no.XXIII)</p> <p>F.Correa: Tiento de medio registro de tiple de 6° tono, por fefaut de 24 (Facultad no.LXIII)</p>	<p>Budapest, Gazdagréti Szent Angyalok Plébániatemplom</p>	DLA mestermű hangverseny